

16. Geleneksel Mediko-Legal Düzlem Tıbbi Uygulama Hataları (*Malpraktis*) Simpozyumu

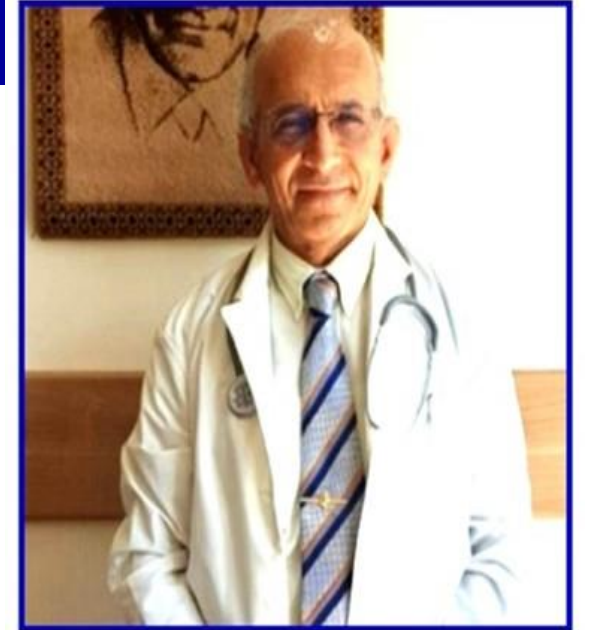
Türkiye'de Malpraktis ve Hekim Hakları

Prof. Dr. Ahmet SALTİK MD, BsC, LLM

Hekim, Hukukçu - Sağlık Hukuku Uzmanı,

Kamu Yönetimi-Siyaset Bilimci

Atılım Üniv. Tıp Fak. www.ahmetsaltik.net

*Hukuk gemisi, ancak
«Erdem denizinde» yüzebilir..*

Giriş...

- İnsan bedenine yönelik müdahalede bulunmak yasaktır.
- Bu yasağın ayırıklarından (*istisnalarından*) birisi, **tıbbi müdahale**lerdir.
- Tıbbi müdahalenin hukuka uygun kabul edilebilmesi için kimi koşulları taşıması gerekir.
- Bu koşullardan biri, tıbbi müdahalenin ***hukukça öngörölmüş amaçlara yönelmiş*** olmasıdır.
- Bu doğrultuda, ***tıbbi müdahale ancak tıbbi zorunluluk varsa hukuka uygun olacaktır.***
- Buna öğretilde **endikasyon** denir.
- ***Endikasyon olmaksızın yapılan tıbbi müdahaleler, hukuka aykırıdır.***
- Dolayısıyla hukuk ve ceza yaptırımları ile karşılaşırılar.
- **Endikasyonsuz müdahalede bulunan hekim**, müdahalesi hukuka uygunluğun öbür koşullarını taşısa bile hukuksal ve ceza anlamda sorumlu tutulacaktır.
(Koru, <https://doi.org/10.21492/inuhfd.899101>)

Giriş...

- Ancak kimi girişimlerde (*müdahalelerde*) tıbbi endikasyonun yerini sosyal veya psikolojik endikasyonlar alabilmektedir.
- Endikasyon koşulu, kimi durumlarda öbür hukuka uygunluk koşullarının önüne geçmektedir.
- Kimi durumlarda ise öbür koşullar ile yarışmaktadır.
- ***Acil durumlarda tıbbi müdahalenin hukuka uygunluğu için rızanın varlığı aranmamaktadır.***
- Bu durumlarda tıbbi girişimin (*müdahalenin*), rıza beklenmeksizin bir an önce yapılması, endikasyon koşulunun gereğidir.
- Tıbbi müdahalenin hukuka uygunluğunun koşullarından en önemlisinin **endikasyon** olduğu, öbür koşulların ek koşullar olduğu söylenilebilir.
- Dolayısıyla tıbbi müdahalenin hukuka uygun olup olmadığının saptanması için ilk bakılacak koşul, **endikasyon** koşuludur. (Koru, <https://doi.org/10.21492/inuhfd.899101>)

Hukukumuzda « *Tıbbi Uygulama Hatası* »

- Türk hukukunda *tıbbi malpraktis*le ilgili düzenlemeler, hekimlerin mesleksel sorumluluklarını ve hasta haklarını koruma amacı güden çeşitli yasal metinlerde yer almaktadır.
- Bu mevzuat (yazılı hukuk kuralları),
 - *hekimlerin dikkat ve özen yükümlülüklerini,*
 - hastaların ise sağlık hizmetlerinden güvenli yararlanma haklarını sağlar.

TTB'nin yaklaşımı..

- **TTB**; sağlık hizmetinden kaynaklanan zararın, “**malpraktis**” ya da “**komplikasyon**” ayrımı yapılmadan, sağlık hizmeti sunan tüm kurumların maddi katkıda bulunduğu kamusal bir yapı tarafından tazmin edilmesini önerir.
- **TTB**;
 - a. **Sürekli tıp eğitimi** - sürekli mesleksi gelişim programlarıyla hekimlerin bilgi ve becerilerinin artırılmasına katkı sunmak,
 - b. Komplikasyon sonucu oluşan zararlarda **hekimlere destek olmak**, yaşanan zararlar sonucu yapılacak ***hata analizlerine*** katkı sunmak,
 - c. **Sağlık sistemine odaklı yaklaşımın** benimsenmesi için farkındalık çalışmaları yapmak konusunda sorumluluk üstlenir.

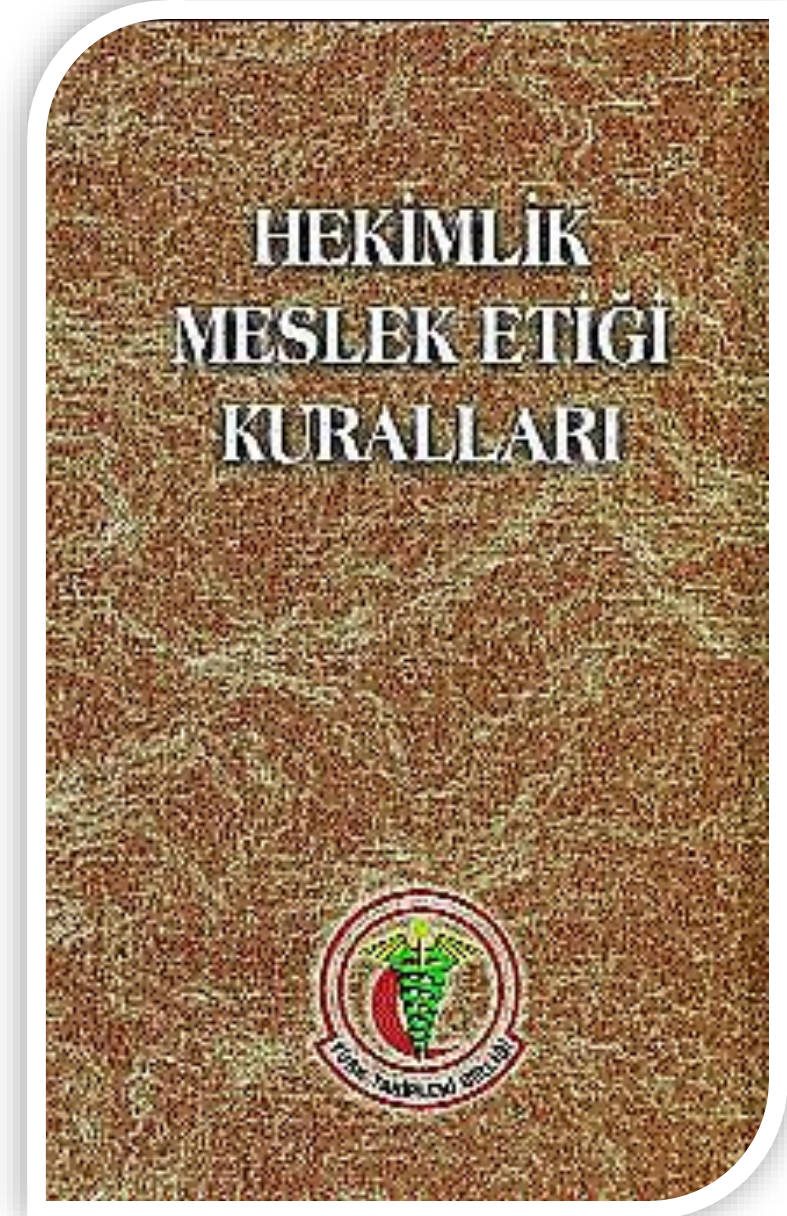
TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ ETİK BİLDİRGELERİ

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ ETİK KURULU

TTB'nin tanımı..

- **Tıbbi malpraktis** (*kötü hekimlik uygulaması*) kavramı, Türk Tabipleri Birliği (TTB) ***Hekimlik Meslek Etiği Kuralları***'nın 13. maddesinde tanımlanmıştır:
- Bilgisizlik, deneyimsizlik ya da ilgisizlik nedeniyle bir hastanın zarar görmesi ***“hekimliğin kötü uygulaması”*** anlamına gelir.

TTB 47. Büyük Kongresi, 11 Ekim 1998

TTB, SAĞLIK HİZMETİ KAYNAKLI ZARAR (*Malpraktis*) BİLDİRGESİ

- Sağlık hizmet sunumu istenmeyen sonuçlara neden olabilir.
- *Sağlık hizmetinden kaynaklanan zarar eğer hekimin tıp eğitiminin gerektirdiği bilgi, beceri ya da dikkat ve özen eksikliği nedeniyle ortaya çıkmışsa, oluşan bu durum genel olarak “**Malpraktis**” sözcüğüyle tanımlanmaktadır.*
- Bununla birlikte oluşan zarar her zaman kusura bağlı olmayıp, sağlık hizmetinin doğasında bulunan, kabul edilebilir düzeydeki riskler sonucunda da ortaya çıkabilir. Söz konusu zararların “**Komplikasyon**” biçiminde adlandırılabilmesi için, tıbbi uygulamanın bilgi ve beceri açısından yetkili ve yeterli kişilerce, dikkatli ve özenli bir biçimde, olanaklı ve gerekli önlemler alınarak gerçekleştirilmiş; ancak zararın tüm bunlara karşın ortaya çıkmış olması gerekir. Aksi koşullarda oluşan zarar, sağlık hizmeti sunan kişi ve kurumlar açısından **sorumluluk** doğuracaktır.

Anayasada Tıbbi Girişim

- Anayasanın 17/2. maddesi kişinin beden bütünlüğü dokunulmazlığını (*Habeas corpus*) düzenlemiş ve koruma altına almıştır.
- Kişinin fiziksel bedeninin yanında, sağlığı veya algılama yeteneği de koruma altındadır. Beden bütünlüğüne yönelik saldırılar kasten de (TCK m. 86) olsa, taksirle de (TCK m. 89) olsa suçtur ve hapis cezası yaptırımını tanımlıdır.
- **I. Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı**
- Madde 17 – *Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*
- **Tıbbi zorunluluklar** ve yasada yazılı durumlar dışında, kişinin beden bütünlüğüne dokunulamaz;
- *Onamı (rızası) olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere alınamaz.*

Hasta Hakları Yönetmeliğinde Malpraktis...

- **Madde 11: Tıbbi Gereklere Uygun Teşhis, Tedavi ve Bakım**

Hekimlerin, tıbbi standartlara uygun teşhis ve tedavi yükümlülüğünü belirtir.

- *Hasta, modern tıbbi bilgi ve teknolojinin gereklerine uygun olarak tanı konmasını, sağaltımının yapılmasını ve bakımını istemek hakkına sahiptir.*

- Hekimlik ilkelerine ve ile ilgili mevzuat hükümlerine aykırı veya aldatıcı nitelikte tanı ve sağaltım (*tedavi*) yapılamaz.

- **Tıbbi Gereklilikler Dışında Müdahale Yasağı**

- Madde 12- Tanı, sağaltım veya korunma amacı olmaksızın, ölüme veya yaşamsal tehlikeye yol açabilecek veya beden bütünlüğünü bozabilecek veya akıl veya beden direncini azaltabilecek hiçbir şey yapılamaz ve istenemez.

RG 01.08.1998 - 23420

Hasta Hakları Yönetmeliğinde Malpraktis...

• Ötenazi Yasağı

• Madde 13- Ötenazi yasaktır.

• Tıbbi gereklerden söz ederek veya her ne yolla olursa olsun, yaşam hakkından vazgeçilemez.

• Kendisinin veya başkasının istemi olsa bile, **kimsenin yaşamına son verilemez.**

• Tıbbi Özen Gösterilmesi

• Madde 14- Personel, hastanın durumunun gerektirdiği tıbbi özeni gösterir. Hastanın yaşamını kurtarmak veya sağlığını korumak olanaklı olmadığında bile, acısını azaltmaya veya dindirmeye çalışmak zorunludur.

RG 01.08.1998 - 23420

“...tüm insanlar gibi hekimlerin de, sorumluluklarının yanısıra hakları vardır.”

Dünya Tıp Birliği – WMA ve Malpraktis...

- **WMA Declaration of Geneva (Updated 2017):**
- Physicians pledge to:
 - "*Practice my profession with conscience and dignity.*"
 - Any breach of this pledge, especially actions that harm patients due to negligence, could be considered **malpractice**.

- DTB (*Dünya Tıp Birliği*) **Cenevre Bildirgesi** (2017'de Güncellendi):
- Doktorlar şunları yükümlenir :
- «*Mesleğimi vicdan ve onurla yürütmek.*»
- Bu yüklenimin (*taahhüdün*) herhangi bir ihlali, özellikle ihmal nedeniyle **hastalara zarar** veren eylemler, **malpraktis** olarak kabul edilebilir.

Dünya Tıp Birliği – WMA ve Malpraktis...

- WMA Statement on **Medical Errors** (2015):
- Discusses the prevention and management of **medical errors**, which are often associated with **malpractice** claims.
- Encourages healthcare systems to implement measures to reduce errors, learn from adverse events, and foster patient safety.

□ DTB Tıbbi Hatalar Bildirisi (2015) :

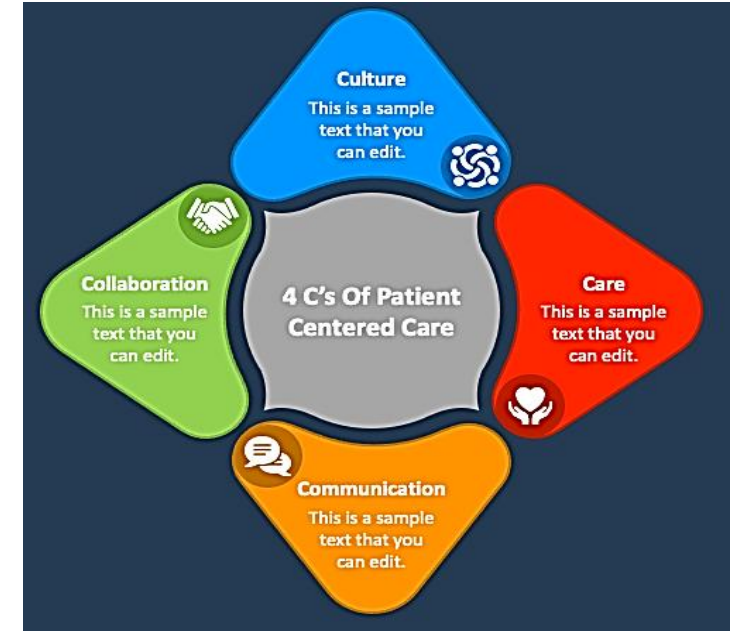
- Genellikle **Malpraktis** savlarıyla ilişkilendirilen **tıbbi hatalar**ın önlenmesi ve yönetimini tartışır. Sağlık sistemlerini hataları azaltmak, olumsuz olaylardan ders çıkarmak ve **hasta güvenliğini** sağlamak için önlemler almaya teşvik eder.

Dünya Tıp Birliği – WMA ve Malpraktis...

- DTB'nin Tıbbi **Malpraktis** Yaklaşımı :
- Etik Bağlam : DTB, hekimlerin mesleki standartları destekleme ve hasta güvenliğini önceliklendirme konusundaki **etik** sorumluluğunu vurgular.

Malpraktis, bu standartlardan bir sapma olarak görülür.

- Hasta Merkezli Odak : Hastaları zarardan korumak, DHB belgelerinde yinelenen bir temadır ve **malpraktis**, ihmal veya yetersizlikten kaynaklanan zararı önlemeyle ilgili olarak ele alınmıştır.
- Küresel Değişkenlik : DTB, **kötü uygulama**nın yasal tanımlarının ve sonuçlarının ülkeden ülkeye değiştiğini kabul etmekte ancak **rehberliği** evrensel bir etik çerçeve sunmaktadır.

Oviedo / Biyotıp Sözleşmesi ve Malpraktis...

- ❖ Sözleşme, **tıbbi malpraktis** konusunu özellikle tanımlamasa veya buna odaklanmasa da, **malpraktis**le ilgili temel konuları destekleyen **etik ve yasal bir çerçeve** sunar:
- ❖ Ancak Sözleşmedeki kimi maddeler, mesleki standartların sağlanması, hasta hakları, hesap verebilirlik ve **tıbbi müdahaleler** sonucu ortaya çıkan zararların giderimi (*tazmini*) gibi **malpraktis davaları**yla ilgili ilkelere dolaylı olarak değinmektedir.
- ❖ Md. 4 *mesleki standartlara* uyumu vurgular.
- ❖ Md. 5 *bilgilendirilmiş-aydınlatılmış onam* gerekliliğinin belirtir.
- ❖ Md.24 **malpraktis** ilkeleriyle yakından uyumlu olan *zararın giderimi (tazmini)* hakkını kabul eder.
- ❖ BİYOLOJİ VE TIBBIN UYGULANMASI BAKIMINDAN İNSAN HAKLARI VE İNSAN HAYSİYETİNİN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ: İNSAN HAKLARI VE BİYOTIP SÖZLEŞMESİNİN ONAYLANMASININ UYGUN BULUNDUĞUNA DAİR KANUN Kanun No. 5013 Kabul Tarihi : 3.12.2003; RG 20.04.2004, 25439.

Dünya Sağlık Örgütü, CDC ve Malpraktis...

- ❖ **DSÖ**, *linik hatalar ve tıbbi ihmallerle ilgili olarak hasta güvenliğini ve zararın önlenmesi vurgular. Örn. hasta güvenliğini "bir hastaya önlenabilir zarar gelmemesi ve sağlık bakımıyla ilişkili gereksiz zarar riskinin kabul edilebilir enaza indirilmesi"* olarak tanımlar.
- ❖ **CDC**, sağlık hizmeti niteliğinin ve güvenliğinin çeşitli yönlerine odaklanır ancak **tıbbi uygulama hatası** için özel bir tanım vermiyor.
- ❖ CDC, bireyleri koruma olmaksızın zarar görme riskine sokmama yükümlülüğü olan **zarar vermeme** gibi sağlık hizmeti ortamlarındaki **etik ilkeleri** ele almayı içerir.
- ❖ Ne DSÖ ne de CDC **tıbbi uygulama hatası** için özel bir tanım sunmasa da, bu kavram genel olarak bir sağlık hizmeti sağlayıcısı tarafından hastanın zararına yol açan **mesleksel ihmal** olarak görülür.

Tıbbi girişim – tıbbi standartlar..

- **Tıbbi müdahale**, belli ölçülerde **risk** içerdiğinden hastanın iznine bağlıdır. Ameliyat olmayı kabul etmeyen bir hastanın, yararına bile olsa, doktor kendiliğinden hastayı ameliyat kararı veremez.
- Ancak, izni olsa bile hasta üzerinde doktor tarafından yapılacak her türlü uygulama tıp bilimin genel olarak tanınıp kabul edilmiş, “**tıbbi standart**” olarak adlandırılan meslek kurallarına uygun olarak, gerekli **özen** gösterilerek yapılmalıdır.
- Tıbbi standartlara aykırı her türlü tıbbi müdahale, **malpraktis** olarak nitelendirilmektedir.

“...tüm insanlar gibi hekimlerin de, sorumluluklarının yanısıra hakları vardır.”

Yargıtay ve Danıştay kararlarında Tıbbi malpraktis

- Tıp biliminin standartlarına ve deneyimlere göre gerekli özenin bulunmadığı ve bu nedenle de olaya uygun gözükmeyen her türlü hekim müdahalesi **uygulama hatası (malpraktis)** olarak anlaşılmaktadır. Hastanın tanı ve sağaltımında standart uygulamanın yapılmaması, bilgi ve beceri eksikliği, hastaya uygun sağaltım uygulanmaması; **tıbbi hata** olarak tanımlanabilir.
- Bu noktada **hatalı tıbbi uygulama** sonucu doğacak sorumluluk, “**kusura dayalı genel sorumluluk**”tur. Hekimin hukuksal sorumluluğu bakımından ölçü; deneyimli bir uzman hekim standardıdır. Hekim, nesnel olarak olayların normal gelişimine ve öznel olarak da kendi kişisel deneyimine, kişisel yeteneğine, bireysel mesleki bilgisine, eğitiminin nitelik ve derecesine göre, hastanın sağlığında bir zarar oluşabileceğini önceden görebilecek durumda olmalıdır.
- **Yargıtay 13. HD ve 4. CD**, tıbbi malpraktis davalarında örnek (*emsal*) oluşturan önemli **ıçtihatlar** sunmaktadır.

Yargıtay ve Danıştay kararlarında Tıbbi malpraktis

- Bu halde karşımıza **özen yükümlülüğü** çıkmaktadır.
Özen yükümlülüğünün çığnemi (*ihlali*), 3 alanda yoğunlaşmaktadır:
- 1. Hastanın sağaltımında tanı, **endikasyon**, tıbbi önlemin seçimi, bu önlemin uygulanması, sağaltım yahut cerrahi girişim sonrası bakım alanındadır.
- 2. **Hastanın aydınlatılması ve öykü alınmasıdır.**
- 3. Klinik organizasyonu alanında personelin niteliği, yeterli sayıda çalışan bulundurulması, hekimlerin birbiriyle işbirliği - Konsültasyondur.
Bu 3 alandaki kusur, sırasıyla **uygulama kusuru** (tedavide hata), **aydınlatma kusuru** ve **organizasyon kusuru** olarak değerlendirilebilir.
Bu 3 kusura “**Tıbbi Uygulama Hatası**” (**Malpraktis**) adı verilmektedir.

1976'da yürürlüğe giren
**BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar
Uluslararası Sözleşmesi'** nin
Sağlık Standardı' na ilişkin 12. maddesi :

YARGITAY HUKUK GENEL KURULU İçtihadı

E. 2009/13-393; K. 2009/452; T. 21.10.2009

*“Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, herkesin olanaklı olan
en yüksek düzeyde fiziksel ve ruhsal sağlık*

*standartlarına sahip olma hakkını tanır. Sözleşmeye taraf olan
devletlerin bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla alacakları
önlemler, aşağıdakiler için de alınması gerekli önlemleri içerir:
**Hastalık durumunda her türlü sağlık hizmetinin ve
bakımının sağlanması için gerekli koşulların yaratılması..”***

olarak belirlenmiştir (Akıllıoğlu, Tekin: İnsan Haklarının Korunması Alanında
Uluslararası Belgeler, Bilgi yay., Ankara 1995, syf. 55).

AYM'ye bireysel başvuru ve Tıbbi malpraktis (1)

- **Tıbbi İhmal** Nedeniyle

Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkının İhlal Edilmesi

- AYM 2. Bölümü 4/7/2022'de, Bilal Güvendi ve Şevket Güvendi (B. No: 2018/1571) başvurusunda, **Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının ihlal edildiğine** karar vermiştir. (19.08.2022)
- ... zararın idarenin gerekli tedbiri almaması sonucunda ortaya çıktığı konusunda derece mahkemesinin kabulü ve tespitleri dikkate alındığında, sadece manevi tazminat talebinin kabul edilmesinin, ihlalin sonuçlarının giderilmesi bakımından yeterli olmadığı açıktır.
- Nitekim derece mahkemesince bir kusur tespitine yer verilmesine rağmen, **maddi tazminat talebinin reddi** yönünden somut değerlendirme yapılmamıştır.

AYM'ye bireysel başvuru ve Tıbbi malpraktis (2)

- **Tıbbi ihmal**

Nedeniyle Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkının İhlal Edilmesi

- Ayrıca maddi zararın tazmin edilmesi konusundaki anayasal gereklilikleri gözetilen bir yaklaşım gösterilmemiştir. Dolayısıyla başvurucunun maddi zararlarının tazmin edilmesi yönündeki taleplerinin derece mahkemesince reddedilmesi nedeniyle, ihlalin sonuçlarının giderilmediği değerlendirilmiştir.
- Bu nedenle somut olayın koşullarında **kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı bakımından devletin pozitif yükümlülüğünün gereğinin yerine getirilmediği** sonucuna ulaşılmıştır.
- AYM, açıklanan gerekçelerle kişinin maddi ve manevi varlığını koruma hakkının **ihlal edildiğine** karar vermiştir.

TCK'da Tıbbi malpraktise ilgili hükümler (1)

- **Türk Ceza Kanunu (TCK) - 5237 s. yasa**

- **Madde 85: Taksirle Öldürme**

Hekimin, dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranışı sonucu kişinin ölümüne neden olması durumunda uygulanır.

- Bu maddeye göre taksirle (*kusurla*) insan öldürme suçu işleyen kişi: 2- 6 yıl hapis cezası ile cezalandırılır.
- Suç, 1'den çok kişinin ölümüne veya bir kişinin ölümü ile birlikte 1'den çok kişinin yaralanmasına neden olmuşsa, 2-15 yıl hapis cezası.

TCK'da Tıbbi malpraktisle ilgili hükümler (2)

- **Türk Ceza Kanunu (TCK) - 5237 s. yasa**
- **Madde 89: Taksirle Yaralama**
Hekimin, mesleksel savsama (*ihmal*) veya hatası sonucu bir kişinin yaralanmasına neden olmasında uygulanır.
- **Madde 89- (1)** *Taksirle başkasının vücuduna acı veren veya sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan kişi, üç aydan bir yıla dek hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır.*
-
- *Taksirle yaralama suçunun soruşturma ve kovuşturması yakınıya bağlıdır. Ancak, 1. fıkra kapsamına giren yaralama dışında, suçun bilinçli taksirle işlenmesi durumunda yakını (şikâyet) aranmaz.*

TBK'da Tıbbi malpraktikle ilgili hükümler

- **Türk Borçlar Kanunu (TBK) - 6098 s. yasa**
- **Madde 49: Haksız Fiil Sorumluluğu**
Hukuka aykırı kusurlu bir fiille başkasına zarar veren kimse bu zararı gidermeye zorunludur. Böylece **haksız fiil**den sorumluluk, giderim (*tazminat*) borcunun kaynağıdır.
Hekim, kusurlu davranışıyla başkasına zarar verirse, giderim yükümlüsüdür.
- **Madde 51: Tazminatın Belirlenmesi**
Giderim (*tazminat*), zarar verenin kusurunun ağırlığına göre belirlenir. Zararın doğmasında veya artmasında zarar görenin de kusuru varsa, kusur oranları değerlendirilerek giderim hesaplanır.
- **Madde 72: Tazminat istemi**, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yılın ve her durumda fiilin işlendiği tarihten başlayarak on yıl geçmesiyle **zamanaşımına** uğrar.

6098 sayılı Türk Borçlar Yasası

Özen sorumluluğu

Adam çalıştıranın (sağlık kurumlarının) sorumluluğu

MADDE 66- Adam çalıştıran, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür.

Adam çalıştıran, çalışanını seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, **zararın doğmasını engellemek için** gerekli özeni gösterdiğini kanıtlarsa, sorumlu olmaz.

Bir işletmede adam çalıştıran, işletmenin çalışma düzeninin, zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu kanıtlamadıkça, o işletmenin faaliyetleri dolayısıyla neden olunan **zararı gidermekle** yükümlüdür.

Adam çalıştıran (**kamu/özel sağlık işvereni**), ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, ancak onun doğrudan sorumlu olduğu ölçüde geri dönme (**rücu**) hakkına sahiptir.

6331 s. İSG Yasası, İşyeri Hekiminin «ihmali»

İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası, RG 28339 / 30.6.12

-**Meslek hastalığı** : Mesleksel risklere sunukluk (*maruziyet, etkilenim*) sonucu ortaya çıkan hastalığı, (md. 3/l)

-Çalışanın ölümü veya engellilikle (*maluliyetle*) sonuçlanacak biçimde beden bütünlüğünün bozulmasına neden olan

iş kazası veya meslek hastalığı oluştuğunda,

ihmali belirlenen **işyeri hekimi** veya iş güvenliği uzmanının **yetki belgesi**

askıya alınır. (md. 8) + İdari para cezası.. Bu ağır bir ***tıbbi malpraktis yaptırımı***.

- **İşveren**; bütün iş kazalarının ve ***meslek hastalıklarının*** kaydını tutar, gerekli incelemeleri yaparak bunlar ile ilgili raporları düzenler. (md. 14)

Yaralama Suçunda Basit Taksir ve Bilinçli Taksir Ayrımı

- *Türk Ceza Kanunu (TCK) - 5237 s. yasa*
- Taksirle yaralama suçunun oluşmasında, failin eylemini taksirle veya bilinçli taksirle gerçekleştirmesi arasında, eylemin yaptırımı dışında fark yok. Suç bilinçli taksirle işlenirse, taksirle yaralama suçuna öngörüle ceza üçte birden yarısına kadar artırılır (TCK m. 22/3).
- *TCK bilinçli taksiri kişinin öngördüğü sonucu istememesine karşın, bu sonucun oluşması olarak tanımlar. Öğreti ve Yargıtay'a göre, fail yasal tanımdaki **olumsuz sonucun gelişebileceğini öngörmekte, ancak bu sonucun meydana gelmesini istememekte ve gerçekleşmemesi için de çaba göstermektedir. Failin bütün çabasına karşın, öngörülen ancak gerçekleşmesini istemediği sonuç oluşmaktadır.***
- Bir olayda failin bilinçli taksirle davrandığının kabulü için, somut olayda failin, öngördüğü sonucu istemediğini gösteren somut dayanakların varlığı gereklidir. Failin öngördüğü sonucu istememesinin dayanağı şans, bilgi, yetenek, deneyim vb. nedenler olabilir. **Yargıtay** da kararlarında **taksir** ve **bilinçli taksiri** ayırmak için benzer ölçütlerini kullanmakta.

Organizasyon ykmllg - Tıbbi malpraktis

- **Yargıtay** kararlarına göre, hastanın sağlık durumu, hastalığın tipi ve ağırlığına göre **dürüstlük ilkesinin** (M.K. m.2) zorunlu kıldığı önlemlerde **zensizlik, malpraktis** olarak kabul edilmektedir.
- Bu önlemlerin alınabilmesi için gereken nitelikli çalışanın sağlanması, hastalığın sağaltımı için gerektiğinde hekimlerin konsültasyonunun (*işbirliği*) sağlanması gibi hususların **sağlık kuruluşu tarafından düzenlenmesi** gerekir. (**Kurumsal sorumluluk!**)
- Organizasyon ykmllgnn yerine getirilmemesi, sağlık kuruluşu açısından doktorun tanı veya sağaltım hatalarına ek sorumluluk getirir.

Vekalet Sözleşmesi - Tıbbi malpraktis

- Kural olarak **doktor - hasta ilişkisi** hukukta “**vekalet sözleşmesi**” dir. (*6098 sayılı Borçlar Kanunu m.502 vd.*).
- Vekalet sözleşmesi hükümlerine göre hasta, **vekil eden**; doktor ise tıbbi uygulamayı yapacak **vekil** olarak nitelenir.
- Yasaya göre vekil, tıbbi uygulamayı yapan hekim, vekalet görevine konu hastanın tanı ve sağaltımı işini yerine getirirken, *olumlu sonuç elde edilmemesinden sorumlu değilse de*, bu sonuca ulaşmak için gösterdiği çabanın, yaptığı işlemlerin, eylemlerin ve davranışlarının **özenli olmayışından** doğan zararlardan sorumludur.

Kamu Hastanelerinin Hizmet Kusuru

- Tıbbi standart ve tıbbi malpraktis, özel veya kamu hastanelerinde aynı hukuksal sorumluluğu doğurur.
- Ancak, kamu hastanelerinin sorumluluğu, idare hukukundaki ***hizmet kusuru***na dayanmaktadır. (*Anayasa m.125/son*)
- **İdare**, kamu hizmetlerinin gereği gibi işlemesini sağlayacak düzenlemeleri yaparak yeterli araç ve gereçle donatılmış bina ve tesislerde, hizmetin özelliğine uygun olarak seçilen ve yetişmiş personelle hizmeti yürütmekle yükümlüdür (D15-K.2015/413).

Mesleki Sorumluluk Kurulu.. 3359 s. Sağlık Hizmetleri Temel Yasası

- ❑ Ek Madde 18- (Ek:12/5/2022-7406/14 md.)
- ❑ YÖK yasası m.53'te yer alan soruşturma yöntemine bağlı olanlar dışında, **kamu veya özel** sağlık kurum ve kuruluşları ve vakıf üniversitelerinde görev yapan hekim ve diş hekimleri ile öbür sağlık meslek mensuplarının sağlık mesleğinin yürütümü kapsamında yaptıkları muayene, tanı ve sağaltıma ilişkin tıbbi işlem ve uygulamalar nedeniyle yapılan soruşturmalar hakkında 2/12/1999 tarihli ve 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun hükümleri uygulanır.
- ❑ Soruşturma izni, **Sağlık Bakanlığı Mesleki Sorumluluk Kurulu** tarafından verilir.
- ❑ **Mesleki Sorumluluk Kurulu**, özel sağlık kurum ve kuruluşları ve vakıf üniversitelerinde görev yapan hekim ve diş hekimleri ile öbür sağlık meslek mensupları bakımından il sağlık müdürlüklerinde görevli başkan veya yardımcılarını **ön inceleme** yapmak üzere görevlendirebilir. **Soruşturma izni** verilmesine ilişkin 4483 s. yasa m. 7'deki süreler, iki kat uygulanır.
- ❑ Kurulun kararlarına **Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz** edilebilir.

Mesleki Sorumluluk Kurulu.. 3359 s. Sağlık Hizmetleri Temel Yasası

❑ Ek Madde 18- (Ek:12/5/2022-7406/14 md.)

❑ Kamu kurum ve kuruluşları ve Devlet üniversitelerinde görev yapan hekim ve diş hekimleri ile öbür sağlık meslek mensuplarının sağlık mesleğinin yürütümü kapsamında yaptıkları muayene, tanı ve sağaltıma ilişkin tıbbi işlem ve uygulamalar nedeniyle idare tarafından ödenen tazminattan dolayı ilgisine **rücu edilip edilmeyeceğine ve rücu miktarına,**

❑ İlgilinin görevinin gereklerine aykırı hareket ederek **görevini kötüye kullanıp kullanmadığı** ve **kusur durumu** gözetilerek **Mesleki Sorumluluk Kurulu tarafından** bir yıl içinde karar verilir. (Ek cümle:21/2/2024-7496/21 md.)

❑ Devlet üniversitelerinde görev yapanlar bakımından, ilgili üniversite tarafından Mesleki Sorumluluk Kurulu kararı ve varsa ilgili hakkında görevinin gereklerine aykırı hareket ederek **görevini kötüye kullandığına** ilişkin kesinleşmiş ceza mahkemesi kararı dikkate alınarak altı ay içinde son karar verilir. (Ek fıkra:21/2/2024-7496/21 md.)

Mesleki Sorumluluk Kurulu.. 3359 s. Sağlık Hizmetleri Temel Yasası

□(Ek fıkra:21/2/2024-7496/21 md.)

□İdare, kesinleşen mahkeme kararında hükme bağlanan giderimi (*tazminatı*) ödedikten sonra, hukuken sağlık mesleğinin yürütümü kapsamında yaptıkları muayene, tanı ve sağaltıma ilişkin tıbbi işlem ve uygulamalar nedeniyle giderim ödenmesine neden olan ve **zorunlu meslekî malî sorumluluk sigortası** bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile devlet üniversitelerinde görev yapan sağlık meslek mensuplarının yerine geçer.

□Bu sağlık meslek üyelerinin mesleğin yürütümü kapsamında yaptıkları muayene, tanı ve sağaltıma ilişkin tıbbi işlem ve uygulamalar nedeniyle her türlü kusuru ve görevinin gereklerini yapmakta **ihmal veya gecikme** göstererek verdikleri zararlardan dolayı idarece ödenen avukatlık ücreti ve yargılama gideri dahil, giderim, sağlık meslek üyesinin **kusuru oranında** ve sigorta güvencesi içinde **tıbbi kötü uygulamaya** ilişkin zorunlu mali sorumluluk sigortası yaptırdığı sigorta şirketinden istenir.

SAĞLIK MESLEK MENSUPLARININ TIBBÎ İŞLEM ve UYGULAMALARI NEDENİYLE SORUŞTURULMASINA ve İDARECE ÖDENEN TAZMİNATIN RÜCU EDİLMESİNE DAİR USUL ve ESASLAR HAKKINDA YÖNETMELİK

Mesleki Sorumluluk Kurulu'nun Görevleri

MADDE 6- (1) Kurulun görevleri şunlardır:

a) Soruşturma izni verilmesine dair görevler;

1) Yükseköğretim Kanununun 53 üncü maddesinde yer alan soruşturma usulüne tabi olanlar dışındaki sağlık meslek mensupları hakkında tıbbî işlem ve uygulamaları nedeniyle ön inceleme yapmak veya yaptırmak,

2) Ön inceleme raporundaki bulgulara göre gerek gördüğünde yeniden inceleme yapmak veya yaptırmak,

3) Soruşturma izni verilip verilmemesine karar vermek,

4) Soruşturma iznine ilişkin kararın yetkili mercie intikal ettirilmesini temin etmek.

b) Rücuya dair görevler;

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220615-14.htm>

RG15.6.2022, 31867

MESLEKİ SORUMLULUK KURULU KARAR VERECEK

Halkımıza sağlık hizmeti veren tüm meslek personelinin sağlık mesleğinin icrası kapsamındaki uygulamaları nedeniyle herhangi bir zararın doğmuş olması ve idarenin zararı tazmin etmiş olması durumunda, ilgili sağlık meslek personeline ödenen tazminattan dolayı rücu edilip edilmeyeceğine ve rücu miktarına Mesleki Sorumluluk Kurulu tarafından karar verilecek.

Zorunlu mesleksel mali sorumluluk sigortası.. 1219 s. yasa

- ❑ Ek Madde 12 – (Ek: 21/1/2010-5947/8 md.)
- ❑ Kamu sağlık kurum ve kuruluşlarında çalışan **tabipler.. tıbbi kötü uygulama** nedeniyle kendilerinden istenebilecek zararlar ile kurumlarınca kendilerine yapılacak **rüculara karşı** sigorta yaptırmak zorundadır.
- ❑ Sigorta priminin yarısı kendileri, yarısı döner sermayesi olan kurumlarda döner sermayeden, bulunmayan kurumlarda kurum bütçelerinden ödenir. Özel sağlık kurumlarında çalışan veya mesleklerini serbest yürüten **tabip.. MALPRAKTİS** ile kişilere verebilecekleri zararlar ile bu yüzden kendilerine yapılacak rücuları karşılamak üzere **mesleki malî sorumluluk sigortası yaptırmak zorundadır**. Bu sigorta, mesleğini serbest yürütenlerce kendileri, özel sağlık kurumlarında çalışanlar için ilgili özel sağlık kurumunca yaptırılır.

Mesleki Sorumluluk Kurulu.. 3359 s. Sağlık Hizmetleri Temel Yasası

(Ek fıkra:21/2/2024-7496/21 md.)

- **Mesleki Sorumluluk Kurulu, Sağlık Bakanı tarafından belirlenen;**
 - a) Bakan yardımcısı,
 - b) Sağlık Hizmetleri, Kamu Hastaneleri, Hukuk Hizmetleri, Yönetim Hizmetleri genel müdürleri veya yard.,
 - c) Profesör veya doçent unvanlı biri dâhilî, diğeri cerrahi branştan iki hekim,
 - olmak üzere **yedi üyeden oluşur**. Mesleki Sorumluluk Kurulunun başkanı Bakan yardımcısıdır.
- (c) bendi uyarınca belirlenen üyelerin görev süresi iki yıldır.
- Mesleki Sorumluluk Kurulu, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla (4 üye) toplanır ve üye tam sayısının salt çoğunluğuyla (4 üye) karar alır. Çekinser oy yok!.

Mesleki Sorumluluk Kurulu.. 3359 s. Sağlık Hizmetleri Temel Yasası

(Ek fıkra:21/2/2024-7496/21 md.)

- Sağlık Bakanı gelen işin niteliği ve sayısına göre, başka bir Bakan yardımcısının başkanlığında 4. fıkrada gösterilenlerden, **yeni kurullar** oluşturabilir.
- **Mesleki Sorumluluk Kurulu üyeleri**, 2. fıkra kapsamında verdikleri kararlar nedeniyle, görevinin gereklerine aykırı hareket ettiklerinin kesinleşmiş bir ceza mahkemesi kararıyla saptanması dışında akçal ve yönetsel (*mali ve idari*) yönden sorumlu tutulamaz.
- Bu maddenin uygulanmasına ilişkin ilke ve yöntemler (*usul ve esaslar*), Sağlık Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri

Hasta Sorumlulukları

- Genel Sorumluluklar**
 - Kişiler kendi sağlığına dikkat etmek için elinden geleni yapmalı ve sağlıklı bir yaşam için verilen tavsiyelere uymalıdır.
 - Kişi uygunsuz olan verilebilir ya da organ bağışında bulunabilir.
 - Genel hijyen kurallarına uyumları ve kişiler gerekli durumlarda kendilerini bakımlarını yapmalıdır.
- Sosyal Güvenlik Durumu**
 - Hasta, sağlık sosyal güvenlik ve kırsal bilgilerindeki değişiklikleri ilgili kurumlara zamanında bildirmek durumundadır.
- Sağlık Çalışanlarını Bilgilendirme**
 - Hasta önce örneği hastalıkları, yakınmalarını, yatacak herhangi bir tedavi görüp görmediğini, eğer varsa halen kullanılan ilaçları ve sağlığıyla ilgili tüm bilgileri ekakaz vermelidir.
 - Verdiği bilgilerin doğruluğundan hasta sorumludur ve hasta tarafından verilen yanlış ya da eksik bilgilerden doğacak tıbbi ya da hukuki sorumluluklar hastaya aittir.
- Hastane Kurallarına Uyma**
 - Hasta ve yakınları, bulunduğu hastanenin ve birimin kuralı ve uygulamalarına uymalıdır.
 - Hasta, kurumlarına belirlenen sırtı zorunlu olmalıdır.
 - Hasta, tedavi, bakım ve rehabilitasyon süresince sağlık çalışanları ile işbirliği içinde olmalıdır.
 - Hasta, randevulu hizmet veren birimimizden yararlanıyorsa, randevunun tarih ve saatinde uyması ve değişiklikleri ilgili yere bildirmesi gerekir. Randevuya zamanında gelmediği ve haber vermediği durumlarda hasta, birimin yapacağı yeni randevu düzenlenmesine uymalıdır.
 - Hasta hastane personelinin diğer hastaların ve ziyaretçilerin haklarına saygı göstermelidir.
 - Hasta, kusuru kullanın sonucu veya kasıtlı olarak sağlık kurumunun demirbaş ve sarf malzemelerine verdiği zarar ve ziyarı karşılamak zorundadır.
 - Hasta hiçbir gerekçeyle, gereğiçe aykırı belge, rapor veya doküman düzenlenmesini isteyemez.
 - Hasta, düzenlenen belge, rapor veya dokümanlarda tıbbi gereklik olmadan değişiklik talep edemez.
- Tedavi ile İlgili Önerilere Uyma**
 - Hasta, tedavinin sorunu yetkil doktor tarafından önerilen tedavi programını uygulamak ve sağlık personelinin bakım planını yerine getirmesi kabul etmesi yükümlüdür.
 - Hasta, tedavi ve ilaçları ilgili tavsiyeleri dikkatle dinlemeli ve anlayamadığı yerleri sormalıdır.
 - Hastanın, tedavisiyle ilgili önerilere uyum sağlayamama durumu söz konusu ise bunu sağlık çalışanına bildirmesi gerekir.
 - Hastanın, sağlık bakımı ve taburculuk sonrası bakım planının beklendiği gibi doğru anlayıp anlamadığını belirtmesi gerekir.
 - Hasta, uygulanacak tedaviyi reddetmesi veya önerilere uymamasından doğacak sonuçlardan kendisi sorumludur.

Hasta bu sorumlulukları yerine getirmede takdirde hakının, hastanın tedavisini üstlenmekten vazgeçme veya hastayı başka beklime yönlendirmeye hakkı vardır.

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri

Hasta Hakları

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanelerinde, sağlık hizmeti için başvuran herkes;

- Hizmetlerden Eşlik İkelere Uygun Olarak Yararlanma:** Adalet ve eşlik ikeleri çerçevesinde ırk, dil, din ve mezhep, cinsiyet, iletisim, ekonomik ve sosyal durum ayırt edilemezlikten koruyucu, tedavi ve rehabilitasyon için sağlık hizmetlerinden yararlanma.
- Genel Bilgi Edinme:** Mevcut sağlık hizmetleri ve onlardan nasıl yararlanılabileceği konusunda bilgi alma.
- Seçme ve Değiştirme:** Sağlık hizmeti alacağı kurumu ve hekim seçme.
- Bilgi Alma:** Sağlık durumu ile ilgili her türlü bilgiyi sözlü veya yazılı olarak isteme, aydınlatıcı onam doğrultusunda tıbbi ve cerrahi tüm girişimlerde karar verme.
- Mahremiyet:** Tefhis ve tedavi esnasında yapılan her türlü tıbbi müdahalede, mahremiyetine saygı gösterime.
- Rıza (Onay)- Red:** Yeterli ölçüde bilgilendirildikten sonra önerilen tedaviyi kabul etme, doğabilecek olumsuz sonuçları sorumluluğu hastanın kendisine ait olmak üzere tedaviyi reddetme ya da durdurulmasını isteme.
- Güvenlik Sağlanması:** Sağlık kurum ve kuruluşlarında güvenin içinde olma ve bunu isteme.
- Diğer Hizmetlerden Yararlanma:** Hastanelerimizin imkanları ölçüsünde dini ve vebelerini serbestçe yerine getirme.
- Saygı ve İtibar Görmeye:** Her zaman bireysel itibarı korunarak saygılı, nazik, şefkatli ve güler yüzlü bir ortamda tedavi olma.
- Ziyaret ve Refakatçi Bulundurma:** Hastane yönetiminin belirlenen usul ve esaslara uygun olarak ziyaretçi kabul etme ve hekimin uygun görmesi durumunda refakatçi bulundurma hakkı.
- Müracaat, Şikayet ve Davaya:** Hasta haklarının ihlali halinde, mevzuat çerçevesinde her türlü müracaat, şikayet ve dava etme.
- Tıbbi Gereklere Uygunluk ve Özen Gösterilmesi:** Tanı ve tedavideki yeniliklerden yararlanma, hastasının her evresinde, mümkün olduğu ölçüde acil ve sükunetli korunma.
- Bilgilerin Gizli Tutulması:** Sağlık hizmetinin verilmesi sebebiyle edinilen bilgilerin kanun ile müsaade edilen haller dışında, hiçbir şekilde açıklanmaması.
- Personel Tanınması:** Kendisine sağlık hizmeti verecek ve vermekle olan hekimlerin ve diğer personelin kimlikleri, görev ve unvanlarını öğrenme.
- Düğüncü Belirleme:** Verilen hizmetler konusunda düğüncelerini belirleme.

HAKLARINA SAHİPTİR.

2014-2018 Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı

Sözel ya da fiziksel
Şiddete Uğrayan sağlık personelinin
Hizmetten Çekilme Hakkı vardır.
Sağlık çalışanlarına **Şiddet Uygulayanlar**
Yargılanmak üzere
Emniyete ve Savcılığa bildirilecektir.

T.C. Sağlık Bakanlığı Çalışan Güvenliğinin Sağlanması Genelgesi 2012/23

HEKİM HAKLARI

- **HEKİMİN BASKI ALTINDA OLMADAN MESLEĞİNİ UYGULAMA HAKKI**
- **ÇAĞDAŞ BİLİMSEL TIP OLANAKLARINDAN YARARLANMA HAKKI**
- **MESLEĞİNİ UYGULARKEN ETİK İLKELERE BAĞLI OLMA HAKKI**
- **HEKİMİN KENDİ DEĞERLERİNE TERS DÜŞEN DURUMLARDAN KAÇINMA HAKKI**
- **HEKİMİN HASTAYI REDDETME HAKKI**
- **HEKİMİN RİSKLERDEN KORUNMA VE SAĞLIĞINI KORUMA HAKKI**
- **HEKİMİN YETERLİ BİR GELİR DÜZEYİ TALEP ETME HAKKI**
- **HEKİMİN DANIŞMA HAKKI**
- **HASTAYA İYİLEŞME GARANTİSİ VERMEME HAKKI**
- **HEKİMİN YÖNETSEL SÜREÇLERE KATILMA HAKKI**
- **YETERLİ ZAMAN AYIRMA HAKKI**
- **TEDAVİ YÖNTEMİNİ SEÇME HAKKI**
- **HASTA ALEYHİNDE TANIKLIKTAN ÇEKİLME HAKKI**

*“Laws are like cobwebs,
which may catch small
flies, but let wasps and
hornets break through.”*

Jonathan Swift

1667–1745

Hukukta İlkeler mi Kurallar mı öncelikli??

- Ronald Dworkin'e göre "**Hukukta ilkeler, kurallardan (normlardan) önce gelir.**"
- Hukuk mevzuatı kurallarının belirlenmesinde, **hukukun temel ilkeleri** daha önemlidir.
- **İlkeler**, hukukun temel değerlerini yansıtır ve hukukun amacını belirler.
- **Kurallar** ise, bu ilkelerin *uygulanmasını* sağlar.
- R. Dworkin (**Herkül Yargıç!**), hukuk mevzuatı kurallarının, hukukun temel ilkelerine uygun olması gerektiğini savunur.

<https://archive.org/details/matterofprinciple00dwor>, "A Matter of Principle", 1985

Büyük hukuk düşünürü
(filozofu)
Prof. Dr.
Ronald **Dworkin**

Diderot'nun 250 yıl önceden uyarısı

*“Boşunadır yasalar;
herkesi eşit olarak
bağlamıyorsa..
Boşunadır yasalar;
toplumda 1 tek kişi bile ceza
almadan onları çiğneyebiliyorsa..”*

Denis DİDEROT / [*Düşünceler*, 1774]

- ❖ Paris'te Karnavalet Müzesi'nde bulunan ve kapağında

"İnsan derisi ile kaplıdır"

yazan Fransızların ilk anayasası (1791) (*ABD*, 1787)

D. Diderot'nun
Anatomi'ye de
katkıları oldu..

Seçilmiş kaynakça

1. Ulaş Can DEĞDAŞ. HATALI TIBBİ UYGULAMADAN (MALPRAKTİS) DOĞAN HUKUKİ ve CEZAI SORUMLULUK. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1282283>
2. <https://barandogan.av.tr/blog/tazminat-hukuku/malpraktis-doktor-hatasi-tazminat-davasi-nedir.html>
3. Türk Tabipleri Birliği ETİK BİLDİRGELEİ. TTB Etik Kurulu, 2020, Ankara.
4. WMA Declaration of Geneva (Updated 2017). <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-geneva/decl-of-geneva-v-2017/>
5. Türk Tabipleri Birliği (TTB) Hekimlik Meslek Etiği Kuralları. TTB 47. Büyük Kongresi, 11 Ekim 1998.
6. Oviedo Biomedicine Convention. <https://www.coe.int/en/web/human-rights-and-biomedicine/oviedo-convention>
7. AKBULUT, S. Hasta Haklarının Anayasal Temeli. Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Y. Lisans Tezi, Antalya, 2012
8. Kahraman, Z. Medeni Hukuk Bakımından Tıbbi Müdahaleye Hastanın Rızası. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt:7 Sayı:1, syf. 479-509, Yıl 2016
9. Koru, O. Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu: Endikasyon Şartı. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi – İnÜHFD 12(2): 491-500 (2021)
10. Temiz, Ö. Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı. Ankara Üniv. SBF Dergisi, Cilt 69, No. 1, 2014, s. 165 - 188
11. Sayek, F. Sağlıkla İlgili Uluslararası Belgeler, TTB yayını, 1988
12. World Medical Association. Medical Ethics. Deontology, Codes of Practice, Guidelines, Professionalism.
13. Akıllıoğlu, Tekin: İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslararası Belgeler, Bilgi yay., Ankara 1995